

Peter Štih

Sv. Maksimilijan Celejanski, Maksimilijanova meniška celica v Pongauu in začetki pokristjanjevanja Karantancev

ŠTIH Peter, dr., red. prof., akad., Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, peter.stih@guest.arnes.si

Sv. Maksimilijan Celejanski, Maksimilijanova meniška celica v Pongauu in začetki pokristjanjevanja Karantancev

Zgodovinski časopis, Ljubljana 73/2019 (160), št. 3–4, str. 272–294, cit. 83

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Razprava obravnava Maksimilijanovo meniško celico, ki jo je dal v Pongauu (Bischofshofen) okrog 711 zgraditi sv. Rupert iz Salzburga. Ugotavlja, da je bila samostanska cerkev posvečena lokalnemu poznoantičnemu svetniku Maksimilijanu, katerega kult so v zgodnji novi vek ohranjali lokalni Romani (genealogia de Albina) in da ne gre za istoimenskega svetnika, ki naj bi 281 umrl mučeniške smrti v Celeji v Sredozemskem Noriku. Njegov kult v Celju, ki je tam izpričan šele od 14. stoletja naprej, je izmišljotina tamkajšnjih minoritov. Samostan sv. Maksimilijana so že kmalu po ustanovitvi uničili Slovani in 741–746 ga je obnovil bavarski vojvoda Odilo, ki je takrat podvrigel Karantance. Samostan je postal vojvodsko središče v kontaktnem prostoru k Slovanom na eni najpomembnejših poti v Karantanijo. Zdi se, da je bila Maksimilijanova meniška celica tudi izhodišče pokristjanjevanja Karantancev, ki se je začelo na iniciativo bavarskega vojvode in da se je Salzburg šele naknadno vključil vanj.

Ključne besede: Sv. Maksimilijan Celejanski, Maksimilijanova meniška celica, Pongau, Salzburg, pokristjanjevanje, Slovani, Karantanci, 7.–8. stol.

ŠTIH Peter, PhD, Acad., Full Professor, University of Ljubljana, Faculty of Arts, Department of History, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, peter.stih@guest.arnes.si

St Maximilian of Celeia, Maximilian's Monastic Cell in Pongau and the Beginnings of Carantanians' Christianisation

Historical Review, Ljubljana 73/2019 (160), No. 3–4, pp. 272–294, 83 notes

Language: Sn., (En., Sn. En.)

The treatise addresses Maximilian's monastic cell, whose construction in Pongau (Bischofshofen) was commissioned by St Rupert of Salzburg around 711, Arguing that the monastery's church was dedicated to a local saint of late antiquity, whose cult was preserved to the early medieval times by the local Romans (genealogia de Albina), and that this is not St Maximilian who is thought to have died a martyr's death in Celeia, present-day Celje, in Noricum mediterraneum, in 281. His cult in Celje, where it was attested only from the 14th century onwards, is a fabrication of the Minorites there. St Maximilian's Monastery was demolished by the Slavs soon after its foundation and was rebuilt in 741–746 by Odilo, Duke of Bavaria, who subjugated Carantanians at the time. The monastery became a ducal centre in a contact area with Slavs on one of the most important routes to Carantania. It appears that Maximilian's monastic cell was a starting point for the Christianisation of Carantanians, which was initiated by the Bavarian duke, and that Salzburg was not involved in it until a later point.

Key words: St Maximilian of Celeia, Maximilian's monastic cell, Pongau, Salzburg, Christianisation, Slavs, Carantanians, the 7th and 8th century

V središču tega prispevka stojita dve vprašanji. Prvič: je sv. Maksimilijan, kateremu je sv. Rupert posvetil cerkev meniške celice v Pongauu, identičen z istoimenskim škofom in mučencem iz antične Celeje, in če je, kako so njegove relikvije iz južnega Sredozemskega Norika prišle na Bavarsko? Drugič: je bila Maksimiljanova celica prvo središče pokristjanjevanja alpskih Slovanov in ali se je karantanski misijon začel že za časa Ruperta, in ne šele Virgila? Vprašanji za zgodovino Ruperta seveda nista centralni, vendar tudi ne nepomembni, še posebej če nanju gledamo v širšem kontekstu velikih sprememb in dogajanj, ki jih je v pozni antiki in zgodnjem srednjem veku doživel vzhodnoalpski prostor.*

Sv. Maksimilijan Celejanski in Maksimiljanova meniška celica

Po salzburškem izročilu, zabeleženem v izgubljeni Libellus Virgilio iz okrog srede 8. stoletja, ki je bilo povzeto v Notitia Arnonis in predvsem v Breves Notitiae s konca 8. stoletja, je dal Rupert (kot škof v Salzburgu ok. 696–po 711/12) v Pongauu, na mestu kasnejšega Bischofshofna, z dovoljenjem bavarskega vojvode Theoda okrog leta 711 zgraditi cerkev, ki jo je posvetil sv. Maksimilijanu.¹ Cerkev je postavil na mestu obstoječega lokalnega kulta, ki so ga odkrili oziroma poznali lokalni Romani s središčem v Oberalmu južno od Salzburga (*genealogia de Albina*).² S topičnim pojavom svetlobe in sladkega vonja je izkazoval kraj z grobom oziroma relikvijami sv. Maksimilijana svojo primernost za postavitvev samostana. Gornji tok reke Salzach je bil takrat še *heremus*, s čimer ni bilo mišljeno, da je šlo za neposeljen, ljudi prazen prostor, ampak z besedami Joachima Jahna za »agrarno in zemljiškogospodsko še ne izkoriščeno ozemlje«, ki je sicer kot boršt (*forestum*)

* Razprava je precej razširjena in dopolnjena slovenska verzija referata, ki ga je avtor predstavil na simpoziju Der heilige Rupert von Salzburg. Leben und Überlieferung, Salzburg 14. 5. 2018.

¹ Zadnja izdaja: Notitia Arnonis, ed. Lošek; Breves Notitiae, ed. Lošek. Za Libellus Virgilio gl. Wolfram, Libellus Virgilio; isti, *Salzburg*, str. 197–213; Wanderwitz, Libellus Virgilio; Nótári, *Bavarian Historiography*, str. 23–29. Za zgodnjo zgodovino Maksimilijanove meniške celice gl. (izbor): Wolfram, *Zeit der Agilolfinger*, str. 131 sl.; Jahn, *Ducatus*, str. 64–69, 79–86, 203–211; Dopsch, *Heilige Rupert*, str. 75–77; Forstner, *Maximilianszell*, str. 9–47.

² O genealogii de Albina in njenih v 7. in 8. stoletju dokumentiranih pripadnikih, ki so izpričani tudi v vojvodski službi, gl. Störmer, *Früher Adel*, str. 50; Dopsch, *Anteil der Romanen*, str. 52; Jahn, *Ducatus*, str. 232–236, zlasti 234, 244–247, 559; Wolfram, *Salzburg*, str. 132–134; isti, *Grenzen und Räume*, str. 286–288, 297.

spadalo pod oblast bavarskega vojvode, vendar ni bilo »niti upravno organizirano niti dušnopastirsko oskrbljeno« in je nemara svoje bavarsko ime Pongau dobilo šele malo pred sredino 8. stoletja, okvirno v času nastanka Libellus Virgili.³

V času nadškofa Arna (798–821) je Maksimilijanov kult izpričan tudi že v Salzburgu samem, kjer je, kot vemo iz Alkunovih verzov, bil Maksimilijan kot spoznavalec (*confessor*) že pred letom 804 sopatron na oltarju Janeza Krstnika v samostanski cerkvi sv. Petra.⁴ Prav tako v Arnovem času nastali salzburški martirologij vsebuje tudi že 12. oktober kot spominski dan Maksimilijanove smrti.⁵ Datum omenja tudi posvetilni napis iz leta 821, ko je dal Arnov naslednik, nadškof Adalram (821–836), ponovno postaviti samostanko cerkev, ki je bila leto predtem že drugič uničena v slovanskem napadu in jo je zopet posvetil sv. Maksimilijanu. Napis vsebuje tudi najstarejšo poznano Maksimilijanovo molitev.⁶ Leta 878 so Maksimilijanove relikvije izpričane v samostanu (Alt)Ötting ob reki Inn, od koder so najkasneje leta 985 prišle v Passau, kjer je postal Maksimilijan konec 13. stoletja patron škofije in po odcepitvi leta 1784/85 tudi prvi zaščitnik nove škofije Linz. Za časa cesarja Maksimilijana I., ki je bil najbolj slaven nosilec njegovega imena, je postal sveti mož iz Pongaua še avstrijski patron in kot krstno ime naravnost modni svetnik.⁷ Toda kdo je bil ta Maksimilijan?

Po šele v drugi polovici 13. stoletja povsem izoblikovani legendi je sveti Maksimilijan izviral iz Celeje v Sredozemskem Noriku, kjer je že kot deček postal kristjan. V Rimu ga je papež Sikst posvetil za nadškofa v Lavrikau (Lorchu) in bil pod cesarjem Numerijanom 12. oktobra 281 v rojstnem mestu obglavljen, ker ni hotel žrtvovati bogu Marsu. Kraj njegovega pogubljenja v Celju še danes označuje Maksimilijanu posvečena barokizirana gotska cerkvena. Legenda dodaja, da je 220 let po Maksimilijanovi smrti obiskal njegov grob sv. Rupert in z njegovimi relikvijami posvetil veliko cerkv.⁸

Če pustimo za trenutek ob strani zgodovinsko problematičnost Maksimilijanovega svetniškega življenjepisa, možnosti prenosa njegovih relikvij iz Celeje v Pongau vendarle ni mogoče izključiti. Tega seveda ni mogel storiti Rupert, ker je po najstarejšem izročilu Maksimilijanov kult v Pongauu že obstajal, ko mu je tam posvetil cerkev.⁹ Bi pa lahko Maksimilijanove relikvije na Salzburško zanesli krščanski romanski staroselci na begu pred Avari in Slovani.

³ Jahn, *Ducatus*, str. 66; za *heremus in forestum (forestis)* gl. Štih, K zgodovini gozda.

⁴ Alcuini carmina, št. 109/19, ed. Dümmler, str. 339; Neumüller, Sanctus Maximilianus, str. 15 sl.

⁵ Neumüller, Sanctus Maximilianus, str. 34 sl., 40; Forstner, Maximilianszell, str. 23 sl. K temu, v dveh verzijah ohranjenem martirologiju gl. Niederkorn-Bruck, Salzburger Martyrolog.

⁶ Salzburger Formelbücher, št. 2, ed. Bischof, str. 28; Forstner, Maximilianszell, str. 24.

⁷ Neumüller, Sanctus Maximilianus, str. 17–19, 33 sl.; Lhotsky, Quellenkunde, str. 213; Wurster, Heilige Maximilian.

⁸ Vita s. Maximiliani Lauriacensis archiepiscopi et martyris, ed. Pez, str. 22–34; De S. Maximiliano Episcopo Mart. Celleiae in Norico Mediterraneo, ed. Byeus et al., str. 23–58. Obširno o Maksimilijanovi legendi Bratož, *Kršćanstvo*, str. 177–189.

⁹ Notitia Arnonis c. 8, ed. Lošek, str. 82 sl.; Breves Notitiae c. 3, ed. Lošek, str. 90 sl.

Slovanska naselitev pod avarskim gospostvom, ki je že pred koncem 6. stoletja dosegla porečja vzhodnoalpskih rek Save, Drave in Mure ter se zaustavila na meji Italije in Bavarske, je povzročila dokončen zlom rimske ureditve in cerkvene organizacije. Obseg krize, ki je na prelomu 6. v 7. stoletje zajel Cerkev in krščanstvo, ilustrira dejstvo, da je takrat zaradi slovanskega in avarskega napredovanja propadlo v Dalmaciji, Panoniji in Sredozemskem Noriku okrog dvajset škofij in večina mest, ki so do tedaj preživela še vse nevarnosti.¹⁰ Kriza je bila povezana z begom vsaj dela romanskega prebivalstva, ki se je tudi zaradi svoje krščanske vere počutilo eksistencialno ogroženo, v bizantinsko Dalmacijo in Istro in prejkone tudi langobardsko Furlanijo. Njihov beg najbolje ilustrira pismo papeža Gregorja Velikega iz maja 599, ki poroča, da je bil v Novigradu v Istri za škofa postavljen neki Janez, ki je prišel iz »Panonij«, morda iz Emone ali Celeje.¹¹ Tudi ni za izključiti, da je bil nastanek šele proti koncu 6. stoletja prvič omenjene škofije Pedena (Pićan) v notranjosti Istre, na katere tradicijo so se konec 8. stoletja navezovali v Salzburgu,¹² povezan z begom škofa iz Petovione na bizantinsko ozemlje.¹³ In tudi za škofijo v Celeji, katere škof Andrej se je na rimski sinodi leta 680 podpisal z dodatkom, da spada njegova Cerkev v provinco Istro, je mogoče meniti, ali pa vsaj ne izključiti, da je bil njen sedež prenesen na zahod.¹⁴

Da je beg škofov pred Avari in Slovani dosegel velike razsežnosti, opozarja tudi apel papeža Gregorja Velikega na vse škofe ilirske dieceze iz leta 591, da naj tisti, ki so ostali v svojih mestih, sprejmejo in vzdržujejo škofe, ki jih je pregnalo divjanje sovražnikov, pa četudi gre pri tem za shizmatike.¹⁵ S slednjimi so bili lahko mišljeni tudi shizmatični škofje iz noriškega in panonskega dela oglejske cerkvene province, ki je bila v zadnji četrtini 6. in na začetku 7. stoletja središče shizme Treh poglavij. Eden od teh ubežnikov bi lahko bil tudi škof Marcijan, ki je bil pokopan v baziliki oglejskega patriarha v Gradežu in za katerega nagrobni napis pravi, da je živel *pro causa fidei* kar štirideset let v izgnanstvu.¹⁶

¹⁰ Waldmüller, *Erste Begegnungen*, str. 188–230.

¹¹ Gregorii I papae registrum epistolarum 2, IX, št. 155, ed. Hartmann, str. 155–156. Za nastanek novih škofijskih sedežev v Istri gl. Bratož, *Med Italijo in Ilirikom*, str. 547–562.

¹² Dopsch, *Zeit der Karolinger und Ottonen*, str. 162; Karwiese, *Ecclesia Petenas*; Wolfram, *Salzburg*, str. 72 sl.

¹³ Klebel, *Fortleben*, str. 485.

¹⁴ Concilium universale Constantinopolitanum tertium. Concilii actiones 1–11, Actio quarta, št. 92, ed. Riedinger, str. 154 sl. (*Andréas eláchtistos episkopos tés hagías ekklesías Kelaiánes eparchías Istriás oz. Andreas episcopus sanctae ecclesiae Celeianae provinciae Istriae*). Bratož, *Ecclesia in gentibus*, str. 205–216, smatra za precej verjetno, da je škof Andrej leta 680 še vedno rezidiral na področju Celeje.

¹⁵ Gregorii I papae registrum epistolarum 1, I, št. 43, ed. Ewald/Hartmann, str. 69–70; Lotter, *Premiki ljudstev*, str. 139. Ubežni škofje naj bi obdržali svoje dostojanstvo, ne pa pravic, da s tem ne bi bila zmanjšana oblast škofa-gostitelja.

¹⁶ Inscriptiones Aquileiae 3, ed. Brusin, št. 3364: *Hic requiescit in pace Christi sanctae memoriae Marcianvs episcopus qui vixit in episcopato annos XLIII et peregrinatus est pro causa fidei annos XL. Depositus est autem in hoc sepulchro VIII kalendas Maias indictione undecima*. Leto škofove smrti ni znano in pri interpretaciji *peregrinatio pro causa fidei* so mnenja zelo različna. Gl. Karwiese, *Ecclesia Petenas*, str. 261–280; Tavano, *Aquileia e Grado*, str. 356 sl.; Bratož, *Chiesa aquileiese e i barbari*, str. 134 in op. 120; isti, *Med Italijo in Ilirikom*, 557 sl.

S škofi, ki so jim seveda vsaj do neke mere sledili verniki, katerim so načelovali, so bili v nova domovanja preneseni tudi kult lokalnih svetnikov. V Novigradu in tudi drugod po zahodni Istri je tako že relativno zgodaj izpričano čaščenje emonskega mučenca Pelagija, medtem ko je v poznem srednjem veku na istrskem področju v Kopru in predvsem v Piranu izpričan obstoj kulta Maksimilijana iz Celeje, k čemur se bomo še vrnili.¹⁷ Na podlagi povedanega ni torej mogoče izključiti možnosti, da se je del staroselskih kristjanov iz jugovzhodnega Sredozemskega Norika umaknil na begu pred Slovani in Avari po starih rimskih cestah čez Alpe tudi v Pongau oziroma na področje južno od Salzburga, kjer je v zgodnjem srednjem veku dokumentirana močna romanska skupnost,¹⁸ in s seboj prinesel tudi Maksimilijanov kult.

Temeljno vprašanje pri tem je, ali je bil Maksimilijan res škof in mučenec iz Celeje, kot trdi njegova, iz *vita in passio* sestavljena legenda. Alphons Lhotsky je leta 1963 še menil, da naj bi Maksimilijanov pasijon temeljil na pristnih aktih o njegovem mučeništvu, iz katerih naj bi bili vzeti podatki o njegovem škofovskem položaju, mučeništvu v Celeji in datum smrti (12. oktober). Žitje pa naj bi na drugi strani črpalo samo iz ustnega izročila, ki naj bi bilo nemara že v 9. stoletju skupaj s pasijonom povezano v izgubljeno starejšo Maksimilijanovo legendo. Na tej podlagi in »z ozirom na v teku 13. stoletja do določenega zaključka razvitih lorško-passavskih zgodovinsko-pisnih ponaredkov«, kot tudi ob poznavanju druge hagiografske literature, naj bi neki passavski klerik, morda Albert Bohemus, v letu 1291, vsekakor pa po letu 1265, sestavil ohranjeno Maksimilijanovo legendo.¹⁹ Toda že naslednje leto 1964 je objavil Wilibrord Neumüller še danes temeljno študijo o sv. Maksimilijanu, v kateri je prepričljivo pokazal, da je njegov življenjepis v celoti izmišljotina, katere glavni namen je bil propagirati »lorške pravljice« Alberta Bohemusa. Tu naj samo povzamem, da se pred začetkom 12. stoletja Maksimilijan sploh ne omenja kot škof in da pred letom 1289, ko so bile njegove relikvije skupaj z relikvijami sv. Valentina položene v tumbo v passavski stolnici, tudi ni bil čaščen kot mučenec. Šele ta povzdig (*elevatio*) je bil povod za nastanek njegove legende, ki ni imela za podlago nobenih pristnih virov in pri čemer je njen sestavljavec s Celejo najverjetneje sploh mislil na Carnuntum-Petronell ob Donavi vzhodno od Dunaja, in ne na Celje.²⁰

Vsekakor ni v Celju pred 14. stoletjem izpričan obstoj Maksimilijanovega kulta in tradicije. Šele po nastanku njegovega svetniškega življenjepisa, ki se je hitro razširil in ga je okrog leta 1320 v Kremsmünstru poznal tudi že Bernardus Noricus, so postali na domnevno domačega škofa in mučenca pozorni celjski minoriti

¹⁷ Gl. Bratož, *Kršćanstvo*, str. 123–133, 176 sl., 187 sl. K čaščenju Pelagija v Istri je dodati, da je bil leta 1999 v kriпти novigrajske cerkve odkrit pokrov sarkofaga–relikviarija z imenom sv. Pelagija. Napis datira Matejčić, *Ranosrednjovjekovni spomenici*, str. 28, že v konec 8. ali začetek 9. stol.

¹⁸ Dopsch, *Anteil der Romanen*; Wolfram, *Grenzen und Räume*, str. 295–297; isti, *Romania*, str. 53 sl.; Deutinger, *Agilolfinger*, str. 142 sl. Gl. tudi op. 2.

¹⁹ Lhotsky, *Quellenkunde*, 213.

²⁰ Neumüller, *Sanctus Maximilianus*; Stelzer, *Vita Maximiliani*, st. 446; isti, *Geschichtsschreibung*, str. 573.

in okrog 1300 na podlagi videnja »našli« njegov grob.²¹ Šele po tem domnevnem odkritju (*inventio*), ki ga je že dunajski profesor teologije in zgodovinopisec Thomas Ebendorfer († 1464) imel za izmišljotino in je protestiral proti tej ponaredbi,²² je bila v Celju na mestu domnevnega Maksimilijanovega mučeništva v 14. stoletju postavljena cerkev, neki celjski minorit pa je okrog leta 1435 s precej svobodno povzeto nemško verzijo Vita Maximiliani začel Kroniko grofov Celjskih.²³ Prav s (celjskimi) minoriti pa bi bili lahko povezani tudi začetki čaščenja sv. Maksimilijana v Piranu, kjer je bil leta 1301 prav tako ustanovljen minoritski samostan. Čaščenje naj bi se po poročilu, ki je šele iz druge polovice 17. stoletja, začelo dve leti kasneje, leta 1303; oltar, ki ga ima sv. Maksimilijan v piranski župnijski cerkvi sv. Jurija pa naj bi mu leta 1344 v prisotnosti osmih istrskih in beneških škofov posvetil poreški škof.²⁴

O Maksimilijanu je tako mogoče za resnične imeti samo podatke, ki jih prinaša najstarejše salzburško izročilo iz 8. in zgodnjega 9. stoletja. V njem se omenjata njegovo ime in dan smrti, iz njega pa tudi izhaja, da je v času Ruperta in Virgila veljal zgolj za svetega moža (*sanctus*), medtem ko se kot spoznavalec (*confessor*) prvič omenja v času Arna.²⁵

Maksimilijan se nam tako kaže kot lokalni svetnik, katerega kult ni bil v Pongau uvožen od nikoder, ampak so njegovo čaščenje vzpostavili in ga kontinuirano v zgodnji srednji vek ohranjali domači romanski kristjani, dokler se ni na to poznoantično tradicijo navezal Maksimilijanu posvečen in s strani Ruperta ter z dovoljenjem bavarskega vojvode ustanovljen samostan. Ali je bil sv. Maksimilijan Roman, ki je bil tesno povezan z romansko *genealogia de Albina*, kot domneva Karl Forstner, mora ostati odprto, bi pa to dobro razložilo veliko vlogo oziroma celo začetno iniciativo, ki jo je imela romanska skupnost iz Oberalma pri ustanovitvi samostana in v njegovi zgodnji zgodovini.²⁶

Maksimilijan je tako še najbolj primerljiv s še enim noriškim svetnikom, diakonom Nonozom, ki je v času gotske oblasti v prvih desetletjih 6. stoletja živel in deloval na področju Teurnije pri Špitalu ob Dravi. Tudi njega so tamkajšnji lokalni romanski kristjani imeli za svetnika, častili njegov grob še v času poganske Karantanije in prenesli enkrat po letu 772 njegove relikvije v cerkev novoustanovljenega samostana v Molzbichlu.²⁷ Maksimilijan in Nonoz spadata tako poleg Afre iz Augsburga, Valentina iz Maisa pri Meranu in Florijana iz Lorcha v tisto skupino poznoantičnih noriško-recijskih svetnikov, katerih kult se je po opažanju Herwiga

²¹ Jahroschka/Wendehorst, *Kreuzensteiner Legendar*, str. 410–412; Neumüller, *Sanctus Maximilianus*, str. 31–33; Bratož, *Krščanstvo*, str. 184.

²² Stelzer, *Geschichtschreibung*, str. 573. Gl. tudi Neumüller, *Sanctus Maximilianus*, str. 32, ki je invencijo celjskih menihov tudi označil za »Schwindel«.

²³ Die Cillier Chronik, ed. Krones, str. 51–69; Lhotsky, *Quellenkunde*, str. 350.

²⁴ Bratož, *Krščanstvo*, str. 187.

²⁵ Gl. op. 1, 4–6.

²⁶ Forstner, *Maximilianszell*, str. 22 sl.; prim. Jahn, *Ducatus*, str. 86; Wolfram, *Grenzen und Räume*, str. 108 (»eigentliche Gründerfamilie«).

²⁷ Gl. Amon (hg.), *Heilige Nonnosus*; Bratož, *Med Italijo in Ilirikom*, str. 416 sl.; Gleirscher, *Karantainen*, str. 280–288.

Wolframa kontinuirano ohranil v zgodnji srednji vek tam, »kjer so tvorili Romani najmanj močne manjšine«.²⁸ S tem je še enkrat več podčrtan pomen staroselskih Romanov za zgodnje krščanstvo pri Bavarcih in alpskih Slovanih.

Maksimilijanova meniška celica in začetki pokristjanjevanja Karantancev

Pri tem se postavlja vprašanje, ali je bila Maksimilijanova meniška celica v Pongau tudi prvo središče za pokristjanjevanje alpskih Slovanov in ali je torej mogoče že Ruperta imeti za pobudnika misijona pri Slovanih? Če pustimo ob strani nerealiziran načrt sv. Kolumbana, da bi šel okrog leta 611/12 iz Bregenza ob Bodenskem jezeru misijonarit k (alpskim?) Slovanom,²⁹ je bil sv. Amand prvi frankovski misijonar, ki je pred sredo 7. stoletja nekje južno od Donave pridigal evangelij Slovanom, ki pa ga niso hoteli niti poslušati niti ga ovenčati s tako zeleno krono mučeništva.³⁰ Pokristjanjevanje Slovanov iz Maksimilijanove celice bi tako bil drugi poskus misijona pri Slovanih. Vprašanje, ali je Rupert vedel za Amandovo neuspešno potovanje, ostaja odprto, je pa njegov kult v Salzburg zanesel šele (nad) škof Arn (784–821, kot nadškof od 798), ki je bil v mladih letih opat samostana Elna (Saint-Amand) v Flandriji, ustanovi tega nemirnega Akvitanca iz okrog leta 639.³¹

Razmislek o mogoči vlogi Maksimilijanove celice pri pokristjanjevanju Slovanov izhaja iz dejstva, da stoji ta najstarejša samostanska ustanova v Vzhodnih Alpah na eni od glavnih poti iz Bavarske proti slovansko-karantanskemu prostoru.³² Poleg tega poročajo Breves Notitiae, da so bližnji in poganski Slovani pregnali menihe in razdeljali Maksimilijanovo celico, ki je nato ostala dolgo časa opustošena.³³ Iz poročila, ki je običajno datirano v dvajseta leta 8. stoletja in je bilo interpretirano kot reakcija na poskuse pokristjanjevanja, je bil izpeljan logičen zaključek, »da je bila Maksimilijanova celica ustanovljena kot prvo oporišče za pokristjanjevanje Slovanov.«³⁴

Toda kdo so bili ti Slovani in od kod so prišli? Je šlo za karantanske ali bavarske Slovane, ki so bili glede na slovanska krajevna imena naseljeni tudi v Pongau in še naprej ob toku reke Salzach v Pinzgau?³⁵ V razliko od drugega uničenja samostana, ki so ga brezbožni Slovani, *impij Sclavi*, požgali slabih sto let kasneje, leta 820,³⁶ so bili prvi napadalci označeni kot sosedje, *vicini*. To in omemba,

²⁸ Wolfram, *Frühmittelalterliche Romania*, str. 51.

²⁹ Ionas, *Vita Columbani* I 27, ed. Krusch, str. 104; Wood, *Missionary Life*, str. 34.

³⁰ *Vita Amandi episcopi* I 16, ed. Krusch/Levison, str. 440; Wood, *Missionary Life*, str. 40.

³¹ Dopsch, *Karolinger und Ottonen*, str. 158; Hahnl, *Kult und Legende*, str. 34 sl. Tega Amanda je treba razlikovati od wormškega škofa istega imena, katerega kult naj bi v Salzburg zanesel že Rupert, ki je bil sprva tudi škof v Wormsu in je tam tudi umrl.

³² Winckler, *Alpen*, str. 150.

³³ *Breves Notitiae* c. 3, 8, ed. Lošek, str. 92, 96 sl.

³⁴ Dopsch, *Slawenmission*, str. 100.

³⁵ Moosleitner, *Merowingerzeit*, str. 115; Wiesinger, *Ortsnamen Österreichs*, str. 69 in zemljevid 2; Dopsch, *Slawenmission*, str. 100.

³⁶ *Salzburger Formelbücher*, št. 2, ed. Bischof, str. 28.

da je ostal samostan dolgo časa opustošen zaradi stalne slovanske nevarnosti, napeljuje na zaključek, da napadalci niso prišli čez alpske prelaze, ampak, da je bilo prvo slovansko uničenje Maksimilijanove celice posledica lokalnih nasprotij oziroma konfliktov, za katere zopet ni nujno, da so bili posledica pokristjanjevanja. Drugače je z drugim opustošenjem samostana, ki je natančno datirano v leto 820 in se upravičeno povezuje z nadregionalnim uporom spodnjepanonskega kneza Ljudevita in s frankovsko vojno proti njemu.³⁷ Ljudevitu se je namreč pridružil tudi del Karantancev in vojna je svoj prvi vrhunec dosegla ravno leta 820, ko so kar tri frankovske vojske iz Italije, preko Karantanije in ob Donavi koncentrično napadle Ljudevita. Boji, v katerih kontekst je umestiti tudi požig Maksimilijanove celice in morda tudi požig cerkve sv. Mihaela (v Lungauu?), ki jo je prav tako ponovno posvetil Adalram, pa so potekali tudi v Karantaniji.³⁸

Kakorkoli že je bilo, Maksimilijanova celica za razliko od Innichena, ki ga je Tasilo III. leta 769 ustanovil oziroma, natančneje povedano, zvezal njegovo dotacijo in ustanovitev z izrecno misijonsko nalogo pri karantanskih Slovanih,³⁹ zagotovo ni bil v prvi vrsti ustanovljen zaradi pokristjanjevanja, ampak z mislijo na kolonizacijsko dejavnost, gospodarsko izkoriščanje in zemljiškokogospodstveno ureditev kot *heremus* označenega prostora.⁴⁰ Poleg tega je bil samostanček, pri čemer se je treba vprašati, ali je majhna *cella* sploh lahko imela dovolj osebja za kakršnokoli večje in načrtno pokristjanjevanje, že kmalu po ustanovitvi razdejan in nato vse do časa vojvode Odila (736–748) zapuščen.⁴¹ Pomen Maksimilijanove celice za pokristjanjevanje Slovanov je torej moral biti v najboljšem primeru minoren ter časovno in prostorsko omejen (na Pongauu). Mnenju, ki ga je nazadnje srečati pri Metodu Benediku, da se je pokristjanjevanje Karantancev začelo že z Rupertom, ni mogoče pritrditi.⁴² Ne nazadnje povezuje tudi samo salzburško izročilo, zabeleženo v *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* (Konverzija) in o katerem bo v nadaljevanju še govora, začetek karantanskega misijona z Virgilom, in ne Rupertom.⁴³

³⁷ Wolfram, *Libellus Virgilli*, str. 193 sl.; isti, *Zeit der Agilolfinger*, str. 132; Dopsch, *Slawenmission*, str. 101.

³⁸ *Annales regni Francorum a. 820*, ed. Kurze, str. 152 sl.; *Salzburger Formelbücher*, št. 4, ed. Bischof, str. 29. Posvetilni napis pravi, da je salzburški nadškof Adalram (821–836) ponovno posvetil obnovljeno, v požaru uničeno cerkev sv. Mihaela. Stara cerkev s tem patrociniem je v istoimenskem kraju v Lungauu (Klebel, *Lungau*, str. 42 sl.), ki je bil do srede 13. stol. del Koroške oz. Karantanije. Po v 13. stol. zabeleženem izročilu (Auctarium Ekkehardi Althahense, ed. Jaffé, str. 360) naj bi bila v njej pokopana bavarski vojvoda Theodo in njegova žena Gleisnot. Na to izročilo se navezuje zgodba o bitki med Slovani in Bavarci na »Krvavi planini« (Blutige Alm) vzhodno od Katschberga, v kateri naj bi padel bavarski vojvoda Diet, ki je imensko identičen s Theodom; gl Kahl, *Baiern*, str. 60–62.

³⁹ *Tiroler Urkundenbuch 2/1*, št. 50, ed. Bitschnau/Obermair, str. 30 sl.; Landi, *Otto Rubeus*, str. 19–24.

⁴⁰ Jahn, *Ducatus*, str. 64–66; Winckler, *Alpen*, str. 231 sl.

⁴¹ *Notitia Arnonis c. 8*, ed. Lošek, str. 83 sl.; *Breves Notitiae c. 3, 8*, ed. Lošek, str. 92, 96 sl.; prim. Wolfram, *Bekherung*, str. 156 sl.

⁴² Benedik, *Kršćanstvo na Slovenskem*, str. 120 sl.

⁴³ *Conversio Bagoariorum et Carantanorum c. 5*, ed. Wolfram, str. 64.

Toda pomen Maksimilijanove celice za Karantanijo se je spremenil v trenutku, ko so bili Karantanci okrog 741/42 podrejeni oblasti bavarskega vojvode (Odila).⁴⁴ V novonastalih geopolitičnih razmerah je Odilo potreboval dobro povezavo z novo podrejeno kneževino in Maksimilijanova celica, ki je stala na eni najpomembnejših poti iz Bavarske v karantansko-koroški prostor ter tako rekoč na meji slovanskega sveta, ki se je začel v sosednjem Lungauu, je pridobila na pomenu. Zato verjetno ni slučajno, da je Odilo ravno v tem času – to je po svoji vrnitvi iz frankovskega azila spomladi 741 in pred prihodom Virgila v Salzburg leta 746/47 – ponovno ustanovil do tedaj zapuščeno Maksimilijanovo celico in jo spet poselil z menihi. Obenem jo je zelo bogato dotiral in jo skupaj z nepremičninami v Oberalmu kot *beneficium* prepustil svojemu kaplanu, Albina genealogiji pripadajočemu duhovniku Ursusu.⁴⁵ S tem je vzpostavil vojvodsko središče v bavarskem obmejnem prostoru in v kontaktnem prostoru h Karantancem, ki ga je nadziral prek v Pongauu močno prisotnih in že ob prvi ustanovitvi Maksimilijanove celice odločujoče sodelujočih romanskih Bavarcev iz Oberalma.

Pri tem je Odilo povsem spregledal pravice in interese Salzburga, katerega izročilo ne omenja niti ponovne posvetitve samostanske cerkve, za katero je za predpostaviti, da je bila po obnovi opustošenega in zapuščenega samostana potrebna in za katero je bil v prvi vrsti pristojen takratni salzburški škof Janez (739–746/47), saj je stala v njegovi diecezi. To bi lahko pomenilo, da je Odilo celo pri ponovni posvetitvi Maksimilijanove cerkve ignoriral salzburškega škofa in da je za to dejanje angažiral nekoga drugega. Tu je v prvi vrsti misliti na Liutija, ki je kot *episcopus vacans*, »potujoči« škof brez lastne dieceze, posvetil v Oberalmu, ležečem prav tako v salzburški diecezi, cerkev, ki jo je dal s pomočjo bavarskega vojvode zgraditi že omenjeni Odilov kaplan Ursus in ki je nemara prav tako pripadal tamkajšnji genealogiji.⁴⁶ Šele ko je v Salzburgu Janeza leta 746/47 nasledil Virgil, se je spremenil tudi odnos tamkajšnje škofije do Maksimilijanove celice. Virgil je takoj, vsekakor še preden je bil 15. junija 749 posvečen za škofa, zahteval vrnitev celotne posesti v (kasnejšem) Bischofshofnu in s tem sprožil oster spor, ki ni bil razrešen za časa njegovega življenja († 27. novembra 784). Maksimilijanova celica se omenja med salzburško posestjo šele pod Arnom.⁴⁷

Pri tem se zdi, da Virgilu v sporu z vojvodo in z ljudmi iz Oberalma glede Maksimilijanove celice najverjetneje ni šlo samo za vrnitev salzburških posesti in pravic. Odilo je bil namreč pripravljen škofu kot odškodnino prepustiti fiskalna posestva v za transport po reki Salzach tako pomembnem Laufnu, vendar je Virgil predlog odločno zavrnil.⁴⁸ Tako kot je bila Maksimilijanova celica odskočna deska za politično obvladovanje Karantanije, je bila seveda tudi za pokristjanjevanje

⁴⁴ *Conversio* c. 4, ed. Wolfram, str. 64; gl. Wolfram, *Conversio*, str. 117 sl.

⁴⁵ *Breves Notitiae*, c. 8, 9, ed. Lošek, str. 98, 100; Jahn, *Ducatus*, str. 203–206.

⁴⁶ *Breves Notitiae* c. 8, ed. Lošek, str. 96 sl.; Jahn, *Ducatus*, str. 211; Wolfram, *Grenzen und Räume*, str. 111; isti, *Conversio*, str. 36 (Liuti).

⁴⁷ *Notitia Arnonis* c. 8, ed. Lošek, str. 84; *Breves Notitiae* c. 8, ed. Lošek, str. 98; Jahn, *Ducatus*, str. 203 in op. 342, 206–211; Wolfram, *Salzburg*, str. 258–263 (škofovska posvetitev Virgila).

⁴⁸ *Notitia Arnonis* c. 8, ed. Lošek, str. 84; *Breves Notitiae* c. 8, ed. Lošek, str. 98.

Karantancev in zato za salzburškega škofa nič manj pomembna kot za bavarskega vojvodo.

V času obnove Maksimilijanove celice ali najkasneje kmalu zatem je namreč že moralo biti jasno, da je pokristjanjevanje Karantancev pred vrati. Še pred poletjem 743 so bili na Bavarsko pripeljani karantanski talci, med katerimi sta bila tudi sin in nečak kneza Boruta, za katera je upravičeno domnevati, da sta bila kmalu po svojem prihodu krščena, kar naj bi se zgodilo celo na prošnjo poganskega očeta oziroma strica.⁴⁹ S tem je že bil narejen prvi korak v pokristjanjevanju Karantancev. Za krstom karantanskih princev in bodočih knezov se namreč skriva v postantični Evropi vedno znova prakticirana misijonska metoda pokristjanjevanja od zgoraj. Kakor hitro je namreč kralj ali gentilni knez prejel krst, je bila verska usoda njegovega ljudstva zapečateni in pokristjanjevanje v bistvu odločeno.⁵⁰ Virgil je torej imel tudi glede na Karantanijo dobre razloge, da se je tako nepopustljivo bojeval za Maksimilijanovo celico.

Seveda, dokler je v Karantaniji vladal Borut, ki je ostal zavezan gentilnoreligiozni tradiciji, pravih možnosti za pokristjanjevanje še ni bilo. Toda z njegovo smrtjo okrog 748/49 se je situacija spremenila. V Karantanijo se je iz Bavarske z dovoljenjem Frankov vrnil Borutov sin Gorazd, ki je že bil kristjan, a je po treh letih umrl.⁵¹ Okrog 752 ga je na enak način, torej z dovoljenjem frankovskega kralja (Pipina), nasledil njegov bratranec Hotimir, ki je s seboj pripeljal Majorana, prvega dokumentiranega duhovnika v Karantaniji. Majoran je bil nečak Hotimirjevega krstnega botra Lupa, ki je v vojvodskem samostanu na Herrenchiemseeju vzgajal karantanskega princa. Oba sta bila salzburška duhovnika, pri čemer je bil Lupo tisti, ki je odločil, da gre Majoran s Hotimirjem v Karantanijo, kjer pa je deloval kot kaplan novega kneza, in ne kot misijonar.⁵² Prvi salzburški misijonarji, ki jih je kot Virgilov *episcopus missus* vodil Modest, so v Karantanijo prišli šele okrog leta 757, in sicer na prošnjo kneza Hotimirja Virgilu, da naj obišče *populus gentis illius*, kar je razumeti kot »kristjane njegovega ljudstva«, in jih okrepi v veri.⁵³ Prvi salzburški duhovnik je torej v Karantanijo prišel okvirno deset let po njeni podreditvi Bavarski, medtem ko je prva skupina salzburških misijonarjev prišla še pet let kasneje. Tudi če odmislimo

⁴⁹ *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* c. 4, ed. Wolfram, str. 64; Wolfram, *Conversio*, str. 117–119.

⁵⁰ Štih, K ozadjem, str. 19 sl.

⁵¹ *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* c. 4, ed. Wolfram, str. 64. Za kronologijo teh, predhodnih in kasnejših dogodkov gl. Kos, *Conversio*, str. 25–28; Wolfram, *Conversio*, str. 119, 129–131.

⁵² *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* c. 4, ed. Wolfram, str. 64. Da je Majoran deloval v Karantaniji kot kaplan in ne misijonar izhaja iz naknadne prošnje Hotimirja Virgilu, da naj [*visitare*] *populum gentis illius eosque in fide firmiter confortare* (gl. tudi naslednjo op.).

⁵³ *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* c. 5, ed. Wolfram, str. 64. Gl. Hellmann, *Begriff ‚populus‘*, str. 161–167, zlasti 163; Wolfram, *Conversio*, str. 126. Kos, *Conversio*, str. 35, je to mesto zelo svobodno prevedel s prošnjo Hotimirja Virgilu »naj obišče njegov narod«, podobno »naj obišče njegove rojake« tudi v prevodu Kajetana Gantarja v: Dolinar (ur.), *Sveta brata*, str. 19, medtem, ko prevajata Lošek, *Conversio*, str. 107, in Wolfram, *Conversio*, str. 65, to mesto z »das christliche Volk dieses Stammes«, Benedik, *Krščanstvo na Slovenskem*, str. 121, pa z »ljudstvo njegovega rodu«.

čas, ko je v Karantaniji vladal pogan Borut, je minilo skoraj deset let do prihoda prvih salzburški misijonarjev. Vprašanje, ki se postavlja, je, zakaj so prišli tako pozno in kako to razložiti?

Predvsem preseneča, da je bil Gorazd, ki je bil vendarle nič manj kot prvi krščanski knez Karantancev, iz perspektive Salzburga popolnoma nepomemben za njegovo delovanje v Karantaniji. Konverzija poroča samo o načinu njegove vrnitve in trajanju njegovega vladanja.⁵⁴ Nič ne izvemo o njegovem delovanju v Karantaniji, niti o tem, kje je bil kot talec na Bavarskem vzgojen in krščen, niti kdo ga je krstil in kdo je bil njegov krstni boter. V tem oziru povezuje Konverzija s samostanom na Herrenchiemseeju samo Hotimirja, ne pa tudi Gorazda. Celo kaplana, za katerega je za pričakovati, da ga je imel kot vsak krščanski knez in da ga je kot nato njegovega bratranca Hotimirja spremljal v domovino, mu v Salzburgu leta 870 niso pripisali. Kot je opazil že Hans-Dietrich Kahl, to ne zveni smiselno. Kajti težko si je predstavljati, da bi Franki in Bavarci prepustili prvega krščanskega kneza v bolj ali manj še vedno povsem poganskem okolju Karantanije samega sebi in ga poslali nazaj brez duhovnika, ki bi skrbel za njegovo dušno oskrbo, segajočo od maš do spovedi, in ga vodil v vprašanjih vere. Tudi je nenavadno, da Hotimirjev kaplan Majoran v Karantanijo ni bil poslan s strani salzburškega škofa ali tamkajšnjega samostana sv. Petra, v katerem je bil posvečen za duhovnika, ampak je to odločil kar njegov stric. Lupo je sicer bil Hotimirjev boter, vendar obenem tudi samo navaden duhovnik, ki bi komaj lahko imel takšno pooblastilo. Kvečjemu si je predstavljati, da je za to občutljivo nalogo priporočil svojega nečaka nekemu višjemu oblastnemu mestu, ki očitno ni bilo Salzburg, saj bi to pisec Konverzije zagotovo izpostavil, in ki je nato sprejelo odločitev.⁵⁵

Poročilo o Gorazdu in Majoranu v Konverziji zveni neprepričljivo in vse skupaj je tudi komaj predstavljivo. Za njegovo razumevanje je zato treba imeti pred očmi namen tega za karantansko (in panonsko) zgodovino neprecenljivega vira. Konverzija je namreč nastala za potrebe sodnega procesa proti Metodu, ki je v sporu, kdo ima v Panoniji (severno od Drave) cerkveno jurisdikcijo, potekal leta 870 na sinodi bavarskih škofov v Regensburgu. Napisana je bila kot svojevrstna bela knjiga, ki pri prikazovanju salzburških zaslug in v obrambo salzburških interesov rafinirano zamolčuje neželena dejstva ali »nevarne« povezave in na takšen način monopolizira vlogo Salzburga pri pokristjanjevanju in začetkih cerkvene organizacije v Karantaniji in Panoniji. Zaradi tega ni pomembno samo, kaj piše, ampak tudi kaj je zamolčano.⁵⁶ Tako ni na primer v Konverziji niti z besedo omenjen Oglej, ki je dokumentirano imel pomembno vlogo pri začetku misijona v Panoniji oziroma na ozemlju nekdanje Avarije. Prav tako se ne omenja cerkvena razdelitev Karantanije leta 811, ko je Salzburg izgubil v njej na račun Ogleja cerkveno jurisdikcijo južno od reke Drave. Ne omenja se niti škofija v Freisingu, za katero lahko že zaradi Brižinskih spomenikov, ki so se ohranili v njenem izročilu, upravičeno domnevamo, da je bila na neki način tudi vključena v širjenje krščanstva v Karantaniji. Podobno

⁵⁴ Gl. op. 51.

⁵⁵ Kahl, Virgil, str. 357 sl.

⁵⁶ Gl. Wolfram, *Conversio*, str. 28–33; Kahl, Virgil, str. 355; isti, *Karantanien*, str. 39 sl.

je Metod označen samo kot »neki Grk«, čeprav ga je papež Hadrijan II. posvetil za nadškofa in podredil (tudi salzburško) Panonijo njegovi cerkveni jurisdikciji, o čemer ni v Konverziji seveda spet niti besede. Brez omembe sta v Konverziji ostala tudi Odilo in Tasilo III., čeprav sta imela v pokristjanjevanju Karantancev pomembno vlogo, o čemer bo več povedano v nadaljevanju. Vse to napeljuje, da so v Salzburgu namerno zameglili tudi poročilo o Gorazdu in Majoranu. To pa ima smisel samo v primeru, da niti Gorazd niti njegov presumirani kaplan, ki je moral okrog 749/50 priti z njim v Karantanijo, nista bila povezana s Salzburgom in da je bil tudi Majoran poslan v Karantanijo mimo Salzburga, čeprav je tam prejel duhovniško posvetitev. Je imel začetno iniciativo pri pokristjanjevanju Karantancev nekdo drug, in ne Salzburg?

V poštev prideta predvsem dva: bavarski vojvoda Odilo in po njegovi smrti frankovski majordom in kralj Pipin. Iz Alemanije izvirajoči bavarski vojvoda je podredil Karantance in je nadziral karantanske talce, od katerih je bil Hotimir krščen in vzgojen v vojvodskem samostanu na Herrenchiemseeju, kar za Gorazda, kot rečeno, ni mogoče trditi. Sinu vladajočega karantanskega kneza Boruta je morala biti kot predestiniranemu nasledniku svojega očeta na karantanskem prestolu namenjena posebna pozornost in svoja talčevska leta je zelo verjetno preživel nekje drugje na Bavarskem, v kakšnem drugem vojvodskem samostanu ali morda celo v Regensburgu, ki je bil po besedah sodobnika iz okrog 770 *metropolis et arx* Bavarcev in sedež njihovega vojvode.⁵⁷ To je tudi v skladu s tedanja običajno prakso, da sorodnikov, ki so bili talci ali poslani v izgnanstvo, niso držali skupaj v konfinaciji. Odilo je v času podreditve Karantanije ali kmalu zatem tudi ponovno ustanovil Maksimilijanovo celico, ki je bila pomembna etapna postaja na poti v Karantanijo in ki je ni samo bogato dotiral, ampak jo je dal tudi ponovno zasesti z menihi. Pri tem je tesno sodeloval z ljudmi iz Oberalma, ki so se imeli za ustanovitelje Maksimilijanove celice in katerim je pripadal tudi Odilov kaplan Ursus in morda tudi potujči škof Liuti. Za vprašati se je tudi, ali ni iz tega kroga salzburških Romanov, ki so morda imeli tudi stike z ostanki krščanskih Romanov v njim sosednjem karantanskem prostoru, prihajal tudi Gorazdov, v Konverziji zamolčani kaplan in ali ni Odilo obnovil Maksimilijanove meniške celice tudi ali celo prav z namenom, da bi postala prva misijonska centrala za Karantance; torej nekaj, kar je bil kasneje salzburški benediktinski samostan sv. Petra.

Odila je po njegovi smrti januarja 748 formalno nasledil njegov šestletni sin Tasilo, dejansko oblast na Bavarskem pa je imel njegov stric Pipin, ki je imel nad mladoletnim vojvodo sprva posredno in po smrti Tasilove matere in svoje sestre Hiltrud neposredno skrbništvo.⁵⁸ Karoling, ki je imel od leta 747 sam v rokah

⁵⁷ Arbeo, *Vita vel passio Haimhrammi episcopi et martyris Ratisponensis* c. 4, ed. Krusch, str. 32 sl. Kahl, *Rolle der Iren*, str. 345 in op. 45, dopušča celo možnost, da je Gorazd svoja leta eksila preživel na Frankovskem. To se ne zdi verjetno iz dveh razlogov. Prvič, po *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* c. 4., ed. Wolfram, str. 64, so bili vsi karantanski talci odpeljani na Bavarsko, in drugič, Bavarci so bili tisti, ki so – sicer »po ukazu Frankov« – Gorazda tudi vmili domov.

⁵⁸ Wolfram, *Tassilo III.*, str. 22–25.

vso oblast v Frankovskem kraljestvu, je tudi dvakrat interveniral v Karantaniji. Z njegovim dovoljenjem so Bavarci vrnili najprej Gorazda in nato še Hotimirja Karantancem, ki so ju ustoličili za svoja kneza.⁵⁹ Pipin – sprva kot majordom, nato kot kralj – je imel torej najmanj do Tasilovega odpusta iz skrbništva v letu 757 zadnjo besedo tudi v zadevah, ki so se tikale Karantanije in s tem tudi v vprašanih, ki so zadevala tamkajšnje pokristjanjevanje.⁶⁰ Z dobrimi razlogi je zato za predpostaviti, da se tudi krst obeh karantanskih princev ni zgodil brez Pipinovega ali Odilovega naročila ali vsaj soglasja.⁶¹

Povsem mogoče je torej, da je iniciativa za pokristjanjevanje Karantancev prišla s te strani in da je Salzburg v Karantaniji, ko se je vključil v njeno pokristjanjevanje, naletel na konkurenco. Prav zaradi nje je nemara Majoran v Konverziji opozarjal Hotimirja, da naj vedno služi samo salzburškemu samostanu sv. Petra (in nikomur drugemu).⁶² Tudi iz te perspektive se pogloblja vtis, da ni bil njegov predhodnik Gorazd na noben način povezan s Salzburgom.

V tem kontekstu lahko tudi razumemo, zakaj se v Konverziji Maksimilijanova celica ne omenja niti z besedo, pa čeprav je njeno celotno obsežno prvo poglavje namenjeno Rupertovemu delovanju na Bavarskem in v Salzburgu (kjer mu pripíše »samo« ustanovitev moške opatije sv. Petra in ženskega samostana Nonberg), četrto in peto pa začetkom karantanskega misijona. Brez omenbe v Konverziji sta ostala tudi Odilo in Tasilo, ki sta oba pomembno zaznamovala karantanski misijon: prvi je z nadzorom nad prvima krščenima karantanskima princema in ponovno ustanovitvijo Maksimilijanove celice odločilno zaznamoval njegov začetek, drugi je po Hotimirjevi smrti leta 769 in krizi, ki je sledila, z vojaško intervencijo zagotovil njegovo nadaljevanje, v katero se je vključila tudi njegova ustanova – samostan v Innichenu. V Salzburgu jima leta 870 niso hoteli priznati nobenih zaslug, ne le zaradi svoje namere za nazaj monopolizirati pokristjanjevanje Karantancev, ampak tudi zato, ker pred Ludvikom Nemškim ni bilo ravno oportuno omenjati dobrih del zadnjih dveh vojvod iz odstavljenе bavarske dinastije Agilulfingov, ki ju je njegov ded Karel Velik krivil nezvestobe in imel za hudobna človeka, *maligni homines*.⁶³

Skromne in zamegljene informacije torej namigujejo, da se je pokristjanjevanje Karantancev začelo na iniciativo bavarskega vojvode Odila, v katero sta bila vključena tako obnovljena meniška celica sv. Maksimilijana kot romanska skupina iz Oberalma.⁶⁴ Očitno je v času, ko se je Hotimir obrnil na Virgila, naj obišče Karantanijo, tam že obstajala skupnost kristjanov; vsaj izrazi, ki jih je uporabil pisec Konverzije, sugerirajo tako. Hotimir se namreč na Virgila ni obrnil s prošnjo, naj pride pokristjanjevat, ampak naj obišče *populus gentis illius* z namenom, da bi

⁵⁹ *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* c. 4., ed. Wolfram, str. 64.

⁶⁰ Prim. Kahl, *Virgil*, str. 358.

⁶¹ Jahn, *Ducatus*, str. 145. Podobno je bil leta 833 po ukazu Ludvika Nemškega v krščanski veri podučen in krščen Pribina (*Conversio Bagoariorum et Carantanorum* c. 10, ed. Wolfram, str. 72).

⁶² *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* c. 4, ed. Wolfram, str. 64.; Wolfram, *Conversio*, str. 125.

⁶³ D. Kar. I, št. 162, ed. Mühlbacher, str. 219.

⁶⁴ V tem smislu že Kahl, *Karantanien*, str. 110 sl., 119.

ga še bolj utrdil v (očitno že obstoječi) veri (*in fide firmiter confortare*). Ker sam ni mogel priti, je poslal Modesta z duhovniki in diakoni, da bi učili tamkajšnje kristjane oziroma krščansko ljudstvo; *ad docendam illam plebem*.⁶⁵ Češčenje sv. Nonoza, katerega kult je v poganskem okolju preživel iz 6. v pozno 8. stoletje, pri tem priča, da so tej najzgodnejši karantanski krščanski skupnosti, ki je torej morala obstajati še pred prihodom salzburških misijonarjev, zagotovo pripadali potomci in nasledniki poznoantičnih kristjanov. Vendar je obenem tudi komaj verjetno, da so bili edini kristjani v Karantaniji, in te ljudi je moral nekdo krstiti.⁶⁶

Pri tem je bila prva naloga misijonarjev, da so vzpostavili jezikovno komunikacijo z domačini, saj so jim temeljne vsebine krščanske vere lahko razložili le v njihovem jeziku in jih tako pripravili na krst. Uporaba vernakularnih jezikov je bila nujna predpostavka vsakega pokristjanjevanja, ki je edina sploh omogočala, čeprav ne hkrati tudi že zagotavljala uspeh.⁶⁷ V Konverziji zabeležena imena prve skupine salzburških misijonarjev, med katerimi sta romansko ime nosila njihov vodja, škof Modest, in duhovnik Latin, pričajo, da so bili rekrutirani tudi iz vrst tamkajšnjih Romanov.⁶⁸ Na drugi strani so tudi v Karantaniji živeli potomci staroselskih krščanskih Romanov in bili vključeni v tamkajšnjo gentilno skupnost. Na dolgi rok so v asimilacijskih in akulturacijskih procesih sicer izgubili svojo romansko jezikovno identiteto, saj so na Koroškem v kasnejših časih poznani samo govorniki slovenskega in nemškega jezika, sredi 8. stoletja pa so jo lahko še ohranjali, obenem pa so morali tudi že govoriti jezik takrat vladajočih Slovanov.⁶⁹ Zato se zdi precej verjetno, da so prvi bavarski misijonarji prav s pomočjo teh staroselskih, romanskih, dvojezičnih in krščanskih Karantancev vzpostavili ali pa vsaj olajšali jezikovno komunikacijo s slovansko govorečim poganskim prebivalstvom.⁷⁰ Tudi iz tega razloga bi lahko prvi karantanski misijonarji prišli iz vrst skupine iz Oberalma, ki je po svojem pomenu najbolj izstopala med salzburškimi Romani in s katero je bila povezana tudi Maksimilijanova celica.

Ni mogoče torej izključiti, da se je prenos misijonske naloge na mlado salzburško škofijo, ali vsaj aktivna vključitev vanjo, zgodil šele po Odilovi smrti, v času, ko je na Bavarskem glavno besedo dobil Pipin, škofijo na reki Salzach pa je od poletja 749 kot škof vodil človek njegovega zaupanja, Virgil.⁷¹ Ta je v Salzburg po Pipinovi

⁶⁵ Niermeyer/van de Kieft, *Mediae Latinitatis lexicon minus* (Leiden 2002), str. 1052 sl., navaja za *plebs* 16 različnih pomenov, od katerih se le dva nanašata na ljudsko množico oz. ljudi, večina pa ima versko-cerkveno vsebino (župnija, dieceza ipd.), med katerimi so tudi »krščansko ljudstvo«, »verniki« in »določena krščanska skupnost«.

⁶⁶ *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* c. 5, ed. Wolfram, str. 64. Gl. tudi op. 27 in 53 ter Kahl, Virgil, str. 358.

⁶⁷ Podrobneje gl. Štih, K ozadjem, str. 14–17.

⁶⁸ *Conversio* c. 5, ed. Wolfram, str. 64. Poleg navedenih dveh, so v prvi skupini salzburških misijonarjev bili še duhovniki Watto, Reginbert in Cozharij ter diakon Ekihard; gl. Kos, *Conversio*, str. 40; Wolfram, *Conversio*, tabela na str. 133 sl.

⁶⁹ Štih, Konfrontacija, str. 21 sl.; isti, K ozadjem, str. 16 sl.

⁷⁰ To možnost je dopuščal že Grafenauer, O pokristjanjevanju, str. 357. Gl. tudi Kahl, *Staat der Karantanen*, str. 109; Štih, K ozadjem, str. 17.

⁷¹ Za Virgila gl. Dopsch/Juffinger (Hg.), *Virgil von Salzburg*; Wolfram, *Conversio*, str. 101–108.

intervenciji sicer prišel že leta 746/47, a je tam sprva deloval kot opat samostana sv. Petra, medtem ko je škofovske naloge v tem času opravljal njegov irski spremljevalec Dub Dá Chrích (*Dobdagrecus* oziroma *Tuti Grecus advena episcopus Scottus* v bavarskem izročilu), ki je bil škof in ki ga kasneje srečamo kot vodjo nam že dobro znanega vojvodskega samostana na Herrenchiemseeju.⁷² Ni niti za izključiti, da je Pipin za zavarovanje novega misijonskega mandata izposloval v Rimu od papeža Zaharije (741–752) formalno priključitev Karantanije salzburški škofiji, čeprav se to običajno datira v čas Virgilovega predhodnika, škofa Janeza (739–746/47). Iz naracije listine Karla Velikega, s katero je leta 811 razrešil dolg in hud spor med Oglejem in Salzburgom glede cerkvene pripadnosti Karantanije in jo po reki Dravi razdelil med obe diecezi, vemo, da so papeži Zaharija, Štefan II. (752–757) in Pavel I. (757–767) s svojimi »odločitvami in potrditvami«⁷³ priključili Karantanijo Salzburgu »za časa predhodnikov«⁷⁴ nadškofa Arna. Množina »predhodniki«⁷⁵ vključuje pri tem poleg Virgila najmanj še škofa Janeza. Herwig Wolfram celo meni, da je do papeške dodelitve Karantanije Salzburgu prišlo že pred porazom Odila proti njegovima frankovskima svakoma in majordomoma Karlmanom in Pipinom poleti 743. Zaharija naj bi takrat imel odlične odnose z Bavarci, saj je poskusil papeški legat Sergij posredovati v korist Odila in preprečiti spopad.⁷⁵

Najmanj, kar je s tem v zvezi mogoče reči, je, da ni ravno običajno, da se je papež na takšen način vmešal v konflikt, ki so ga vsaj Franki imeli za svoje notranje zadeve, saj je bila Bavarska od okrog 540 dukat frankovskega kraljestva, legitimnost bavarskih vojvod iz dinastije Agilulfingov pa je po bavarskem pravu izvirala od frankovskih kraljev, ki so jih postavili na ta položaj.⁷⁶ Ni izključiti, da Sergij sploh ni pripotoval iz Rima s to nalogo in da je že nekaj časa bil na Bavarskem in je v tej zadevi deloval na svojo roko, brez vednosti papeža. Tako je mogoče razložiti, zakaj mu majordoma nista priznala legitimnosti, ga obravnavala kot sleparja, ignorirala njegovo posredništvo in ga celo zaprla.⁷⁷ Dejansko je težko predstavljivo, da bi se Zaharija, ki je bil spreten diplomat, tako odkrito postavil na Odilovo stran, še posebej, ker je že zaradi delovanja Bonifacija in reforme frankovske Cerkve moral skrbeti za dobre odnose z mogočnima karolinškima majordomoma. Tako je Bonifacij s soglasjem Zaharije in po navodilih apostolskega sedeža že aprila 742 ali 743 – vsekakor pred bavarskim porazom ob Lechu – organiziral t. i. *Concilium Germanicum*, reformsko sinodo, za katero je pobudo dal Karlman in jo kot vladar

⁷² Gl. Jahn, *Ducatus*, str. 146 sl.; Kahl, *Rolle der Iren*, str. 332 sl., 342 sl.; Dopsch, *Mönchskloster*, str. 53 sl.

⁷³ D. Kar. I, št. 211, ed. Mühlbacher, str. 282: *Arno vero archiepiscopus asserebat se auctoritatem habere pontificum sancte Romane ecclesie Zacharie, Stephani atque Pauli, quorum preceptis et confirmationibus predicta provinca tempore antecessorum suorum ad Iuvavensis ecclesie dyocesium fuisset adiuncta.*

⁷⁴ Gl. Kos, *Conversio*, str. 26 sl.; Wolfram, *Conversio*, str. 129 sl.

⁷⁵ Wolfram, *Salzburg*, str. 284.

⁷⁶ *Lex Baiwariorum* Tit. II, 1, III, 1, ed. Schwind, str. 291, 313; Deutinger, *Agilolfinger*, str. 145, 148.

⁷⁷ *Annales Mettenses priores* a. 743, ed. Simson, str. 34 sl.; Schiffer, *Winfrid-Bonifatius*, str. 207 sl.; Löwe, *Bonifatius*, str. 287–294; Deutinger, *Agilolfinger*, str. 160 sl.

avstrazijskega dela frankovskega kraljestva tudi formalno sklical.⁷⁸ Marca 744 je zgledu starejšega brata sledil tudi Pipin in sklical v Soissonu podobno sinodo za njemu podrejen neustrijski del.⁷⁹ In ne nazadnje, začetek za zahodnoevropski srednji vek tako daljnosežne zveze frankovskih Karolingov z rimsko Cerkvijo sega prav v čas pontifikata Zaharije z vrhuncem leta 750, ko je *a priori* legitimiral »državni udar«, s katerim je Pipin leto kasneje postal kralj Frankov.⁸⁰

K temu je za opozoriti, da je prejel Salzburg odločitve vseh treh papežev glede Karantanije v času Pipinovega vladanja (741–751 kot majordom, do 747 skupaj z bratom Karlmanom; 751–768 kot kralj), kar je dodatni indic, da je moral imeti frankovski vladar pomembno vlogo pri tem podjetju. Z začetkom vlade Karla Velikega in s papežem Štefanom III. (768–772), ki je sledil Zahariji, Štefanu II. in Pavlu I., se je ta praksa pretrgala in Salzburg ni prejel za Karantanijo nobenega privilegija ali potrditve več. Leta pontifikata Štefana II. in Pavla I. tudi kažejo, da je bil prejemnik njenih listin škof Virgil. V formalnem oziru je moral prejeti v Karlovi listini iz leta 811 omenjene *confirmations*, s katerimi so bila potrjena *precepta*, ki jih je pripisati Zahariji.⁸¹ Pisec listine je tu uporabil tehnična izraza, in ker ni niti običajno niti verjetno, da bi papež eno in isto stvar večkrat zaukazal oziroma v njej odločil, bi v listini pričakovali ednino, *pr(a)ceptum*. Besedne zveze *precepta et confirmationes* v D. Kar. I 211 torej ne gre jemati dobesedno, ampak smiselno. Pri tem se je za vprašati, ali ne velja to tudi za dikcijo *tempore antecessorum (suorum)* v istem dokumentu in ali ne gre tudi tu za frazo, ki jo je velikokrat srečati v listinah in drugih dokumentih tistega časa? Ne nazadnje je od Zaharijevega pontifikata in dodelitve Karantanije minilo do leta 811 vsaj šestdeset let ali okvirno dve generaciji in v Salzburgu bi lahko računali, da se je to moralo zgoditi že pred Virgilom. Žal se ti pomembni papeški dokumenti, ki so legitimirali delovanje Salzburga v Karantaniji, niso ohranili niti v rimskem niti v salzburškem izročilu in njihova vsebina, ki bi lahko razjasnila to vprašanje, ni poznana.

Rahlja pa povedano nujnost zaključka, da je bila Karantanija priključena salzburški škofiji za časa škofa Janeza ali celo že pred poletjem 743 in odpira možnost, da je bil Virgil prejemnik tudi Zaharijevega privilegija in s tem vseh *precepta et confirmationes*, o katerih je govora v D. Kar. I 211. In tudi glede na zgodovinski kontekst je papeško dodelitev Karantanije Salzburgu nemara prej datirati v pozna kot zgodnja štirideseta leta 8. stoletja; se pravi v čas, ko je Pipin po Odilovi smrti odločno posegel v razmere na Bavarskem in jih uredil v skladu s cilji svoje politike. Tam je hotel njegov polbrat Grifo iz drugega zakona Karla Martela z Agilolfinko Svanahild prevzeti po smrti Odila oblasti in je svojemu nadzoru podredil Hiltrudo in Tasila. Pipinova reakcija ni izostala in leta 749 je z veliko vojsko vkorakal na Bavarsko. Demonstracija moči je zadostovala, da so se mu nasprotniki podvrgli brez boja in mu izročili Grifa. Za bavarskega vojvodo je postavil mladoletnega Tasila, skrbništvo je zaupal njegovi materi in svoji sestri

⁷⁸ S. Bonifatii et Lulli epistolae, št. 50, 51, ed. Tangl, str. 82, 87 sl.; Schiffer, *Winfriid-Bonifatius*, str. 333–336; Hartmann, *Synoden der Karolingerzeit*, str. 50–53.

⁷⁹ Hartmann, *Synoden der Karolingerzeit*, str. 56–59.

⁸⁰ Schiffer, *Karolinger*, str. 59.

⁸¹ Gl. op. 73.

Hiltrud, sam pa je obdržal dejansko oblast na Bavarskem.⁸² Del nove ureditve bi lahko tudi bilo, da se je Virgil, ki ga je Pipin leta 746/47 poslal na Bavarsko, da bi okreplil frankovski vpliv na tamkajšnjo Cerkev, 15. junija 749 pustil posvetiti za salzburškega škofa in si s Pipinovim posredovanjem pri papežu Zahariji zagotovil cerkveno jurisdikcijo v Karantaniji.⁸³

* * *

Za zaključek je mogoče reči, da ostajajo začetki pokristjanjevanja Karantancev precej nejasni. Pri vseh odprtih vprašanjih je zagotovljeno le, da je bila Karantanija priključena salzburški diecezi za časa pontifikata papeža Zaharije (741–752) in da je Salzburg prvi pravi korak v Karantanijo naredil šele okrog leta 757, ko je po Hotimirjevi prošnji pri Virgilu vanjo prišla Modestova skupina misijonarjev. Obenem se zdi, čeprav tega ni mogoče dokazati, obstajajo pa zato številni indici, da bavarski vojvoda Odilo ni samo podredil Karantancev, ampak je z njim zvezana tudi začetna iniciativa njihovega pokristjanjevanja, kar pomeni, da se je karantanski misijon začel kot vojvodsko-bavarsko, in ne škofijsko-salzburško podjetje. V ta namen je Odilo verjetno kmalu po podreditvi Karantancev ponovno ustanovil Maksimilijanovo celico, ki je postala vojvodsko oporišče v kontaktnem prostoru h karantanskim Slovanom. Nadziral jo je s pomočjo romanske skupine iz Oberalma (*genealogia de Albina*), ki je odločilno sodelovala že pri prvi ustanovitvi samostana in iz katere so nemara prišli tudi prvi karantanski misijonarji. Maksimilijanova celica se tako kaže kot prvo središče pokristjanjevanja Karantancev, kar se sicer ni zgodilo že v času Ruperta, ampak okvirno eno generacijo kasneje.

Viri in literatura

Viri

- Alcuini (Albini) carmina, ed. Ernst Dümmler, MGH, Poetae Latini aevi Carolini I (Berlin 1881, ponatis 1978), str. 160–351.
- Arbeo, Vita vel passio Haimhrammi episcopi et martyris Ratisponensis, ed. Bruno Krusch, Arbeonis vitae sanctorum Haimhrammi et Corbiniani, MGH, Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum [13] (Hannover 1920), str. 26–99.
- Annales Einhardi – Annales regni Francorum inde ab a. 741 usque ad a. 829, qui dicuntur Annales Laurissenses maiores et Einhardi, ed. Friedrich Kurze, MGH, Scriptores rerum Germanicarum separatim editi [6] (Hannover 1895, ponatis 1950).
- Annales Mettenses priores, ed. Bernhard v. Simson, MGH, Scriptores rerum Germanicarum separatim editi [10] (Hannover-Leipzig 1905, ponatis 1979).

⁸² Annales regni Francorum a. 748, ed. Kurze, str. 6 sl.; Annales Einhardi a. 748, ed. Kurze, str. 7 sl.; Annales Mettenses priores a. 749, ed. Simson, str. 41 sl. Za datacijo v leto 749 gl. Regesta Imperii I/1, št. 57e.; gl. Jahn, *Ducatus*, str. 277–334; Wolfram, *Tassilo III.*, str. 22–24; Deutinger, *Agilolfinger*, str. 162.

⁸³ Za čas Virgilove posvetitve za škofa gl. op. 47.

- Annales regni Francorum – Annales regni Francorum inde ab a. 741 usque ad a. 829, qui dicuntur Annales Laurissenses maiores et Einhardi, ed. Friedrich Kurze, MGH, Scriptorum rerum Germanicarum separatim editi [6] (Hannover 1895, ponatis 1950).
- Auctarium Ekkehardi Altahense, ed. Philipp Jaffé, MGH, Scriptorum 17 (Hannover 1861, ponatis 1990), str. 360–365.
- Breves Notitiae, ed. Fritz Lošek, Quellen zur Salzburger Frühgeschichte, hgg. v. Herwig Wolfram (Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 44 – Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde, Ergbd. 22, Wien-München 2006), str. 88–119.
- Concilium universale Constantinopolitanum tertium, Concilii actiones I–IX, ed. Rudolf Riedinger, Acta conciliorum oecumenicorum 2/2,1 (Berlin 1990).
- Conversio Bagoariorum et Carantanorum, (ed. Herwig Wolfram) Conversio Bagoariorum et Carantanorum. Das Weißbuch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantanien und Pannonien. Herausgegeben, übersetzt, kommentiert und um die Epostola Theotmari wie um Gesammelte Schriften zum Thema ergänzt von Herwig Wolfram (Dela I. razreda Slovenske akademije znanosti in umetnosti 38 – Zbirka Zgodovinskega časopisa 44, Ljubljana 2013), str. 58–81.
- D. Kar. I – Die Urkunden Pipins, Karlmanns und Karl des Großen, ed. Engelbert Mühlbacher, MGH, Diplomata Karolinorum 1 (Hannover 1906, ponatis 1991).
- De S. Maximiliano Episcopo Mart. Celleiae in Norico Mediterraneo, ed. Cornelius Byeus et alii, Acta sanctorum 54 (= October tom. VI) (Paris-Roma 1868), str. 23–58.
- Die Cillier Chronik, ed. Franz Krones, Die Freien von Saneck und ihre Chronik als Grafen von Cilli 2 (Graz 1883), str. 47–173.
- Gregorii I papae registrum epistolarum 1, ed. Paul Ewald/Ludwig Moritz Hartmann, MGH, Epistolae 1 (Berlin 1891, ponatis 1957).
- Gregorii I papae registrum epistolarum 2, ed. Ludo Moritz Hartmann, MGH, Epistolae 2 (Berlin 1891, ponatis 1957).
- Ionas, Vita Columbani abbatis discipulorumque eius, ed. Bruno Krusch, MGH, Scriptorum rerum Merovingicarum 4 (Hannover-Leipzig 1902, ponatis 1977), str. 1–152.
- Inscriptiones Aquileiae 3, ed. Johannes Baptista Brusin (Pubblicazioni della Deputazione di storia patria per il Friuli 20, Udine 1993).
- Lex Baiwariorum, ed. Ernst Schwind, MGH, Leges nationum Germanicarum 5/2 (Hannover 1926), str. 267–473.
- Notitia Arnonis, ed. Fritz Lošek, Quellen zur Salzburger Frühgeschichte, hgg. v. Herwig Wolfram (Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 44 – Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde, Ergbd. 22, Wien-München 2006), str. 72–85.
- Regesta Imperii I/1, ed. Engelbert Mühlbacher/Johann Lechner, Die Regesten des Kaiserreichs unter den Karolingern 751–918 (924) (Innsbruck 1908).
- S. Bonifatii et Lulli epistolae, ed. Michael Tangl, MGH, Epistolae selectae in usum scholarum ex MGH separatim editae (Berlin 1916).
- Salzburger Formelbücher und Briefe aus Tassilonischer und Karolingischer Zeit, ed. Bernhard Bischoff (Sitzungsberichte des phil.–hist. Kl. der Bayerischen Akademie der Wissenschaften 1973/4, München 1973).
- Tiroler Urkundenbuch 2/1, ed. Martin Bitschnau/Hannes Obermair (Innsbruck 2009).
- Vita Amandi episcopi, ed. Bruno Krusch/Wilhelm Levison, MGH, Scriptorum rerum Merovingicarum 5 (Hannover-Leipzig 1910, ponatis 1997), str. 428–449.
- Vita s. Maximiliani Lauriacensis archiepiscopi et martyris, ed. Hieronymus Pez, Scriptorum rerum Austriacarum 1 (Wien 1743), str. 22–34.

Literatura

- Karl Amon (Hg.), *Der heilige Nonnosus von Molzbichl* (Das Kärntner Landesarchiv 27, Klagenfurt 2001).
- Metod Benedik, *Krščanstvo na Slovenskem v luči virov* (Celje-Ljubljana 2016).
- Rajko Bratož, *Ecclesia in gentibus. Vprašanje preživetja krščanstva iz antične dobe v času slovansko-avarske naselitve na prostoru med Jadranom in Donavo*, v: Vincenc Rajšp (ur.), *Grafenauerjev zbornik* (Ljubljana 1996), str. 205–225.
- Rajko Bratož, *Krščanstvo v Ogleju in na vzhodnem vplivnem območju oglejske Cerkve od začetkov do nastopa verske svobode* (Acta ecclesiastica Sloveniae 8, Ljubljana 1986).
- Rajko Bratož, *La chiesa aquileiese e i barbari (V–VII sec.)*, v: Sergio Tavano/Giuseppe Bergamini/Silvano Cavazza (a cura di), *Aquileia e il suo patriarcato. Atti del Convegno Internazionale di Studio* (Udine 21–23 ottobre 1999) (Pubblicazioni della Deputazione di Storia Patria per il Friuli 29, Udine 2000), str. 101–149.
- Rajko Bratož, *Med Italijo in Ilirikom. Slovenski prostor in njegovo sosedstvo v pozni antiki* (Dela I. razreda Slovenske akademije znanosti in umetnosti 39 – Zbirka Zgodovinskega časopisa 46, Ljubljana 2014).
- Roman Deutinger, *Das Zeitalter der Agilolfinger*, v: Alois Schmid (Hg.), *Handbuch der bayerischen Geschichte I/1. Das alte Bayern. Von der Vorgeschichte bis zum Hochmittelalter* (München 2017), str. 124–212.
- France M. Dolinar (ur.), *Sveta brata Ciril in Metod v zgodovinskih virih. Ob 1100 letnici Metodove smrti* (Acta ecclesiastica Sloveniae 7, Ljubljana 1985).
- Heinz Dopsch, *Der heilige Rupert in Salzburg. Vor 1300 Jahren kam der »Gründerheilige« aus Worms am Rhein*, v: Petrus Eder/Johann Kronbichler (Hg.), *Hl. Rupert von Salzburg 696–1996. Katalog der Ausstellung im Dommuseum zu Salzburg und in der Erzabtei St. Peter* (Salzburg 1996), str. 66–88.
- Heinz Dopsch, *Die Zeit der Karolinger und Ottonen*, v: Heinz Dopsch (Hg.), *Geschichte Salzburgs. Stadt und Land I/1* (Salzburg 21983), str. 157–228.
- Heinz Dopsch, *Rupert, Virgil und die Salzburger Slawenmission*, v: Alfred Stirnemann/Gerhard Wilflinger (Hg.), *1000 Jahre Ostarrichi – seine christliche Vorgeschichte. Mission und Glaube im Austausch zwischen Orient und Okzident* (Pro Oriente 19, Innsbruck 1997), str. 88–139.
- Heinz Dopsch, *Vom Mönchskloster zum Kollegiatstift. Die frühe Geschichte nach dem Befund der Schriftquellen 7.–9. Jahrhundert*, v: Walter Brugger/Heinz Dopsch/Joachim Wild (Hg.), *Herrenchiemsee. Kloster – Chorherrenstift – Königsschloss* (Regensburg 2011), str. 51–72.
- Heinz Dopsch, *Zum Anteil der Romanen und ihrer Kultur an der Stammesbildung der Bajuwaren*, v: Hermann Danheimer/Heinz Dopsch (Hg.), *Die Bajuwaren. Von Severin bis Tassilo 488–788*. (München-Salzburg 1988), str. 47–54.
- Karl Forstner, *Maximilianszell. Der Heilige und sein Kloster in der karolingischen Überlieferung*, v: *Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde* 150 (2010), str. 9–47.
- Paul Gleirscher, *Karantanien. Slawisches Fürstentum und bairische Grafschaft* (Klagenfurt/Celovec-Ljubljana/Laibach-Wien/Dunaj 2018).
- Ivan Grafenauer, *O pokristjanjevanju Slovencev in početkih slovenskega pismenstva*, v: *Dom in svet* 2 (1934), str. 350–371, 480–503.
- Adolf Hahnl, *Kult und Legende: Maximus, Amandus und Vitalis – die Heiligen von St. Peter*, v: Heinz Dopsch/Roswitha Juffinger (Hg.), *Das älteste Kloster im deutschen Sprachraum. St. Peter in Salzburg* (Salzburg 1982), str. 32–36.
- Wilfried Hartmann, *Die Synoden der Karolingerzeit im Frankenreich und in Italien* (Paderborn-München-Wien-Zürich 1989).

- Manfred Hellmann, Der Begriff ‚populus‘ in der *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, v: Manfred Hellmann/Reinhold Olesch/Bernhard Stasiewski/Franz Zagiba (Hg.), *Cyrillo-Methodiana. Zur Frühgeschichte des Christentums bei der Slawen 863–1963* (Slavistische Forschungen 6, Köln-Graz 1964), str. 161–167.
- Joachim Jahn, *Ducatus Baiuvariorum. Das bairische Herzogtum der Agilolfinger* (Monographien zur Geschichte des Mittelalters 35, Stuttgart 1991).
- Walter Jahroschka/Alfred Wendehorst, Das Kreuzensteiner Legendar. Ein Beitrag zur Geschichte der österr. Hagiographie des Spätmittelalters, v: *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 65 (1957), str. 410–412.
- Hans-Dietrich Kahl, Das Fürstentum Karantanien und die Anfänge seiner Christianisierung, v: isti, *Streifzüge durch das Mittelalter des Ostalpenraums. Ausgewählte Abhandlungen (1980–2007)*, hgg. v. Rajko Bratož/Peter Štih (Dela I. razreda Slovenske akademije znanosti in umetnosti 37 – Zbirka Zgodovinskega časopisa 36, Ljubljana 2008), str. 89–151.
- Hans-Dietrich Kahl, *Der Staat der Karantanen. Fakten, Thesen und Fragen zu einer frühen slawischen Machtbildung im Ostalpenraum (7.-9. Jh.)* (Supplementum k: Rajko Bratož (izd/Hg.), Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo. Začetki slovenske etnogeneze/Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche. Anfänge der slowenischen Ethnogenese, Ljubljana 2002).
- Hans-Dietrich Kahl, Die Baiern und ihre Nachbarn bis zum Tode des Herzogs Theodo (717/18), v: isti, *Streifzüge durch das Mittelalter des Ostalpenraums. Ausgewählte Abhandlungen (1980–2007)*, hgg. v. Rajko Bratož/Peter Štih (Dela I. razreda Slovenske akademije znanosti in umetnosti 37 – Zbirka Zgodovinskega časopisa 36, Ljubljana 2008), str. 21–87.
- Hans-Dietrich Kahl, Die Rolle der Iren im östlichen Vorfeld des agilolfingischen und frühkarolingischen Baiern, v: isti, *Streifzüge durch das Mittelalter des Ostalpenraums. Ausgewählte Abhandlungen (1980–2007)*, hgg. v. Rajko Bratož/Peter Štih (Dela I. razreda Slovenske akademije znanosti in umetnosti 37 – Zbirka Zgodovinskega časopisa 36, Ljubljana 2008), str. 331–398.
- Hans Dietrich Kahl, Virgil und die Salzburger Slawenmission, v: isti, *Streifzüge durch das Mittelalter des Ostalpenraums. Ausgewählte Abhandlungen (1980–2007)*, hgg. v. Rajko Bratož/Peter Štih (Dela I. razreda Slovenske akademije znanosti in umetnosti 37 – Zbirka Zgodovinskega časopisa 36, Ljubljana 2008), str. 355–363.
- Stefan Karwiese, Von der ecclesia Petenas zur ecclesia Petenensis. Neue Überlegungen zur Frühzeit der Salzburger Kirche, v: *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 101 (1993), str. 228–280.
- Ernst Klebel, Das Fortleben des Namens »Noricum« im Mittelalter, v: *Carinthia I* 146 (1956), str. 481–492.
- Ernst Klebel, *Der Lungau. Historisch-politische Untersuchung* (Salzburg 1960).
- Milko Kos, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* (Razprave Znanstvenega društva 11/3, Ljubljana 1936).
- Walter Landi, *Otto Rubeus fundator. Eine historisch-diplomatische Untersuchung zu den karolingischen und ottonischen Privilegien für das Kloster Innichen (796–992)* (Veröffentlichungen des Südtiroler Landesarchivs/Pubblicazioni dell' Archivio provinciale di Bolzano 39, Innsbruck 2016).
- Alphons Lhotsky, *Quellenkunde zur mittelalterlichen Geschichte Österreichs* (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergbd. 19, Graz-Köln 1963).
- Fritz Lošek, *Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg* (MGH, Studien und Texte 15, Hannover 1997).

- Friedrich Lotter/(v sodelovanju z:) Rajko Bratož/Helmut Castritius, *Premiki ljudstev na območju Vzhodnih Alp in srednjega Podonavja med antiko in srednjim vekom (375–600)* (Ljubljana 2005).
- Heinz Löwe, Bonifatius und die bayerisch-fränkische Spannung. Ein Beitrag zur Geschichte der Beziehung zwischen dem Papsttum und den Karolingern, v: Karl Bosl (Hg.), *Zur Geschichte der Bayern* (Wege der Forschung 60, Darmstadt 1965), str. 264–328.
- Ivan Matejčić, Ranosrednjovjekovni spomenici Lapidarija i novigradska katedrala / Il monumenti altomedievali del Lapidario e la cattedrale di Cittanova, v: Jerica Zihlerl (red.), *Novigradski lapidarij* (Novigrad 2006), str. 21–33.
- Friedrich Moosleitner, Die Merowingerzeit, v: Heinz Dopsch (Hg.), *Geschichte Salzburgs. Stadt und Land I/1* (Salzburg 1983), str. 105–120.
- Willibrord Neumüller, Sanctus Maximilianus nec episcopus nec martyr, v: *Mitteilungen des Oberösterreichischen Landesarchivs* 8 (1964), str. 7–42.
- Meta Niederkorn-Bruck, Das Salzburger historische Matyrlog aus der Arn-Zeit und seine Bedeutung für die Textgeschichte des »Martyrologium Bedae«, v: Meta Niederkorn-Bruck/Anton Scharer (Hg.), *Erzbischof Arn von Salzburg* (Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 40, Wien-München 2004), str. 155–171.
- Tamás Nótári, *Bavarian Historiography in Early Medieval Salzburg* (Passau 2010).
- Rudolf Schiffer, *Die Karolinger* (Stuttgart-Berlin-Köln 2006).
- Theodor Schiffer, *Winfried-Bonifatius und die christliche Grundlegung Europas* (Freiburg 1954).
- Winfried Stelzer, Vita Maximiliani (Maximilian von Celeia), v: Burghart Wachinger et al. (Hg.) *Die deutsche Literatur des Mittelalters – Verfasserlexikon*, Bd. 10 (Berlin-New York 1999), st. 443–448.
- Winfried Stelzer, Geschichtsschreibung und Hagiographie, v: Gerhard Pferschy (Hg.), *Die Steiermark im Spätmittelalter. Geschichte der Steiermark* 4 (Wien-Köln-Weimar 2018), str. 567–582.
- Wilhelm Störmer, *Früher Adel. Studien zur politischen Führungssicht im fränkisch-deutschen Reich vom 8. bis 11. Jahrhundert* 1 (Monographien zur Geschichte des Mittelalters 6,1, Stuttgart 1973).
- Peter Štih, K zgodovini gozda in njegovi terminologiji v zgodnejših stoletjih srednjega veka v alpsko-jadranskem prostoru, v: Peter Štih/Biba Teržan/Slavko Splichal (ur.), *Zbornik ob stoletnici akad. Antona Vrtaše* (Razprave I. razreda Slovenske akademije znanosti in umetnosti 31, Ljubljana 2015), str. 127–142.
- Peter Štih, Ko je Cerkev začela govoriti slovansko. K ozadjem pokristjanjevanja v Karantaciji in Panoniji, v: *Zgodovinski časopis* 69 (2015), str. 8–40.
- Peter Štih, Konfrontacija, akulturacija in integracija na stičišču romanskega, germanskega in slovanskega sveta, v: *Zgodovinski časopis* 70 (2016), str. 8–66.
- Sergio Tavano, *Aquileia e Grado. Storia–arte–cultura* (Trieste 1999).
- Lothar Waldmüller, *Die ersten Begegnungen der Slawen mit dem Christentum und den christlichen Völkern vom VI. bis VIII. Jahrhundert. Die Slawen zwischen Byzanz und Abendland* (Amsterdam 1976).
- Heinrich Wanderwitz, Der Libellus Virgilii und das Verhältnis von Herzog und Bischöfen in Bayern, v: Heinz Dopsch/Roswitha Juffinger (Hg.), *Virgil von Salzburg. Missionar und Gelehrter. Beiträge des Internationalen Symposiums* (Salzburg 1985), str. 357–361.
- Peter Wiesinger, Die Ortsnamen Österreichs in makrotoponymischer Sicht, v: Friedhelm Debus (Hg.), *Zu Ergebnissen und Perspektiven der Namenforschung in Österreich* (Beiträge zur Namenforschung N. F., Beiheft 41, Heidelberg 1994), str. 51–169.

- Katharina Winckler, *Die Alpen im Frühmittelalter. Die Geschichte eines Raumes in den Jahren 500 bis 800* (Wien-Köln-Weimar 2012).
- (Herwig Wolfram,) *Conversio Bagoariorum et Carantanorum. Das Weißbuch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantainen und Pannonien. Herausgegeben, übersetzt, kommentiert und um die Epostola Theotmari wie um Gesammelte Schriften zum Thema ergänzt von Herwig Wolfram* (Dela I. razreda Slovenske akademije znanosti in umetnosti 38 – Zbirka Zgodovinskega časopisa 44, Ljubljana 32013).
- Herwig Wolfram, Die Bekherung des »ungläbigen Geschlechts der Slawen« im 8. Jahrhundert – einmal ohne Salzburg, v: Barbara Felsner/Christine Tropper/Thomas Zeloth (Hg.), *Archivwissenschaft Geschichte. Festschrift für Wilhelm Wadl zum 60. Geburtstag* (Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie 106, Klagenfurt am Wörthersee 2014) str. 153–163.
- Herwig Wolfram, Die frühmittelalterliche Romania im Donau- und Ostalpenraum, v: Walter Pohl/Ingrid Hartl/Wolfgang Haubrichs (Hg.), *Walchen, Romani und Latini. Variationen einer nachrömischen Gruppenbezeichnung zwischen Britannien und dem Balkan* (Forschungen zur Geschichte des Mittelalters 21, Wien 2017), str. 27–57.
- Herwig Wolfram, Die Zeit der Agilolfinger – Rupert und Virgil, v: Heinz Dopsch (Hg.), *Geschichte Salzburgs. Stadt und Land I/1* (Salzburg 21983), str. 121–156.
- Herwig Wolfram, *Grenzen und Räume. Geschichte Österreichs vor seiner Entstehung. Österreichische Geschichte 378–907* (Wien 1995).
- Herwig Wolfram, Libellus Virgilii. Ein Quellenkritisches Problem der älteren Salzburger Güterverzeichnisse, v: Arno Borst (Hg.), *Mönchtum, Episkopat und Adel zur Gründungszeit des Klosters Reichenau* (Vorträge und Forschungen 20, Sigmaringen 1974), str. 177–214.
- Herwig Wolfram, *Salzburg, Bayern, Österreich. Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und die Quellen ihrer Zeit* (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergbd. 31, Wien-München 1995).
- Herwig Wolfram, *Tassilo III. Höchster Fürst und niedrigster Mönch* (Regensburg 2016).
- Ian Wood, *The Missionary Life. Saints and the Evangelisation of Europe, 400–1050* (Harlow 2001).
- Herbert Wurster, Der heilige Maximilian, v: August Leidl (Hg.), *Bisumspatrone in Deutschland. Festschrift für Jakob Torsy* (München-Zürich 1984), str. 153–155.

SUMMARY

St Maximilian of Celeia, Maximilian's Monastic Cell in Pongau and the Beginnings of Carantanians' Christianisation

Peter Štih

The treatise addresses two questions. Firstly, is St Maximilian, to whom St Rupert dedicated the church of the monastic cell in Pongau (in the future Bischofshofen) around 711, identical with the eponymous bishop and martyr in ancient Celeia (present-day Celje, Slovenia) in Noricum Mediterraneum? Secondly, was Maximilian's cell the first centre of Christianisation of Alpine Slavs and did the Carantanian mission begin already in the period of Rupert rather than only in that of Virgil?

As to the first question, it was established that the legend of St Maximilian, a bishop from ancient Celeia, who is said to have died a martyr's death in his place of birth in 281, was fabricated

in Passau in the second half of the 13th century. The existence of Maximilian's cult and tradition is not attested in Celje before the 14th century. It was only on the basis of St Maximilian's vita, which was fabricated in Passau, that the Minorites in Celje "discovered" his relics and started worshipping him. St Maximilian, who historically cannot have been a martyr from Celeia, was most probably a local saint whose cult was not imported to Pongau from elsewhere. His veneration was introduced and maintained continuously to the early Middle Ages by the local Romance Christians until the monastery, which Rupert had dedicated to Maximilian and established with the permission of the Bavarian duke, built on this tradition of late antiquity. Maximilian is most comparable to another Noric saint, deacon Nonnosus, who lived and worked in the area of Ternia near Spittal an der Drau in the period of Gothic rule in the first decades of the 6th century. He was considered to be a saint by the local Romance Christians as well, having venerated his grave also in the period of pagan Carantania. At some point after 772 they transferred his relics to the church of the newly established monastery in Molzbichl. Along with Afra of Augsburg, Valentin of Mais near Meran, and Florian of Lorch, Maximilian and Nonnosus belong to a group of Noric-Raetian saints whose cult was preserved in the early Middle Ages in places where Romans were the least strong minorities.

As to the second question, it was pointed out that Maximilian's cell, which was soon destroyed by "nearby Slavs", was not established on account of their Christianisation. It was primarily established with the thought of colonisation, economic exploitation, and seigniorial organization of an area along the upper reaches of the river Salzach, which was classified as *heremus*. However, for Carantania the significance of the monastery located on one of the most important routes from Bavaria to the Carantanian-Carinthian space and on the border of the Slavic world changed when Odilo, Duke of Bavaria, subjected Carantanians to his rule around 741/42 and was in need of a good connection with the newly subjugated principality. It is thus probably not a coincidence that Odilo at that time — i.e. after his return from the Frankish asylum in the spring of 741 and before Virgil's arrival in Salzburg in 746/47 — re-established Maximilian's cell, which had been abandoned up to that point, re-introduced monks to the cell, which he endowed richly and gave it to his chaplain Ursus of the *genealogia Albina* as a *beneficium*. He thus established a ducal centre in the Bavarian border area and in a contact zone with Carantanians. At the same time it appears that the Bavarian duke Odilo not only subjugated Carantanians but also instigated the initiative to Christianize them, implying that the Carantanian mission began as a ducal-Bavarian undertaking rather than a bishopric-Salzburg one. Maximilian's monastic cell (and not St Peter's Monastery in Salzburg) presents itself thus as the first centre of Carantanians' Christianisation and the first Carantanian missionaries probably stemmed from the Romance group from Oberalm (*genealogia de Albina*), by means of which Odilo controlled the monastery and which played a key part in its establishment in St Rupert's period. Salzburg, which is in *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* in 870 exclusively credited with the Christianisation of Carantanians, monopolizing it retrospectively, was probably involved in their Christianisation at a later point. Namely, the first group of missionaries from Salzburg, which was led by Modestus, did not arrive in Carantania until around 757.